

This file has been cleaned of potential threats.

To view the reconstructed contents, please SCROLL DOWN to next page.

The role of rain in the multisensory experience of vernacular architecture in Rasht: A qualitative content analysis of tourists' experiences

Hamed Fallah Tafti

Associate Professor, Department of Tourism, Faculty of Humanities, Science and Arts university, Yazd, Iran (Corresponding Author)
E-Mail: h.fallah@sau.ac.ir

Pegah Kazempour Dahka

PhD Candidate in Tourism, Department of Tourism, Faculty of Humanities, University of Science and Arts, Yazd, Iran.

Abstract

Seeing isn't everything when visiting cities shaped by constant weather patterns. Instead of occasional shifts, some places live under steady atmospheric influence - this changes how people move, feel, not just look around. Take Rasht: northern Iran's rainy hub, where old building styles grew out of damp surroundings. There, travel moments involve touch, sound, even smell - not only sight. Yet most studies on tourism fixate on landmarks, ignoring wetness as anything more than an obstacle. Architecture writings too often skip how moisture interacts with design to shape feeling. Here lies the focus: rainfall, working alongside local structures, helps form deeper visitor encounters rooted in body awareness, mood, heritage.

What stood out first was how deeply personal each story felt. Instead of counting numbers, the work focused on understanding what traveling to Rasht truly meant for those who had been there multiple times. People joined after being selected deliberately - only if they'd visited more than once. Their accounts carried weight because time spent shaped their views. Some were young, others older; jobs varied widely, as did where they lived when not in Rasht. A total of nineteen voices made up the group. One thing kept guiding decisions: stopping only when nothing fresh emerged anymore. Repetition signaled depth, not redundancy. By then, recurring themes ran clearly through every last interview. Each interview ran up to an hour and a quarter, unfolding through open-ended questions about how people sense rain, move within rainy environments, experience built forms during downpours, and attach social significance to wet weather. Transcripts were made of every session, ensuring spoken words stayed intact for analysis. Alongside these texts, observations taken during meetings helped preserve nuances like mood shifts or gestures tied to specific moments. Insights emerged gradually, shaped by pauses, emphasis, and background details noted at the time.

Beginning with careful readings, data work unfolded through reflexive thematic methods focused on meaning, not just how often things appeared. From transcripts, 237 distinct codes emerged by hand, shaped slowly across repeated passes. Grouping these revealed early patterns, later fine-tuned into broader themes via ongoing contrast and thoughtfulness. Instead of standing alone, human judgment guided each stage, while small-scale digital checks - like term emphasis and group consistency - offered quiet backing without steering conclusions.

A closer look uncovered three linked ideas shaping how visitors engage with Rasht when it rains. Rain, rather than just weather, became something felt through multiple senses at once. Sounds stood out - drops hitting wood and stone made repeating patterns some found soothing. Smells also played a role: damp earth and greenery gave the air a distinct character. People noticed moisture against their skin, subtle yet persistent. Light changed too, bouncing off wet surfaces, blurring edges, wrapping streets in haze. Together, these details pulled individuals into quieter, more reflective moments. Movement slowed, and attention gradually shifted inward toward personal reflection and heightened sensory awareness. The city felt less like a place to

pass through, more like one to inhabit deeply.

Despite the downpour, people kept moving through the city thanks to design choices rooted in local tradition. Sloping rooftops often appeared, guiding water away while creating space underneath for walking. Extended eaves stretched outward, shielding pathways without blocking views or sounds of falling rain. Verandas and covered walkways showed up repeatedly, acting like buffers between inside and outside worlds. Instead of hiding from wet weather, visitors stayed engaged - seeing, hearing, feeling the storm at arm's length. Sheltered yet exposed, they remained part of the moment rather than removed from it. Rain became something handled quietly by structure, not fought against. Movement did not stop; rhythm continued. Comfort emerged not from staying dry alone - but from being able to stay present.

One way people saw rain was through culture, tying it closely to who they are and where they belong. Not just weather - rain stood out as something that defined Rasht for those involved. Memories formed around wet days; stories grew from damp streets. It marked belonging, shaped how journeys were recalled. Life in the north carried rhythm, linked to falling drops, seen as part of daily living. Thoughts about fresh beginnings, steady cycles, balance with surroundings - all surfaced when discussing rainfall. This connection deepened ties to the location, made visits stick in mind longer. Feelings for the city strengthened because of such moments. More than climate data, rain turned into shared symbol - lived in minds, repeated in tales. Meaning built up over time gave it weight beyond forecast reports.

Layered experiences emerge when sight, touch, and memory interact within built spaces shaped by tradition. Although rain often carries negative associations, thoughtful design turns it into a meaningful part of place identity. Instead of treating weather as a constraint, local building methods show how environments become more vivid through seasonal rhythms. This research adds depth to tourism studies by focusing on bodily engagement, not just visual appeal. Rather than generic solutions, heritage structures provide clues about living well in wet climates. Urban designers might look closely at such examples when shaping places where culture, comfort, and context align naturally.

The study makes an additional contribution to the body of research by transforming the concept of climate in urban tourism research as an experiential asset instead of a background condition. By using the concept of rain in a relational way with atmosphere, architecture, and the body, the study shows how constancy in the environment, instead of monotony, can cultivate depth. In the case of Rasht, and in the case of other places with the same condition, the design, in a culturally appropriate way, and unchanging climatic conditions, can create a feeling of familiarity, anticipation, and emotional layering, even in a place where the weather changes from one visit to another. All of this clarifies the role of multisensory in place designing and in urban tourism. Finally, the study places vernacular design as an adaptive system, rather than as a heritage to be preserved.

Keyword: Rain, vernacular architecture, multisensory experience, urban tourism, Rasht

فصلنامه علمی نامه معماری و شهرسازی، ۱۱۸(۵۰)، ۱۱۳-۱۲۹

DOI: 10.30480/aup.2026.6165.2333

نوع مقاله: پژوهشی

نقش باران در تجربه چند حسی معماری بومی شهر رشت: روشی مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی تجربه گردشگران*

حامد فلاح تفتی

دانشیار گروه گردشگری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه علم و هنر، یزد، ایران (نویسنده مسئول)

Email: h.fallah@sau.ac.ir

پگاه کاظم پور دهکا

دانشجوی دکتری گردشگری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه علم و هنر، یزد، ایران

E-Mail: rafiei_m@modares.ac.ir

چکیده

تجربه گردشگری شهری در شهر رشت، به عنوان مقصدی با اقلیم بارانی پایدار، در تعامل پیچیده‌ای میان شرایط اقلیمی و معماری بومی شکل می‌گیرد. پژوهش با هدف تحلیل محتوای کیفی پنهان نقش باران و معماری بومی در شکل‌گیری تجربه چندحسی گردشگری شهری رشت انجام شده است. این مطالعه با رویکرد کیفی و بهره‌گیری از تحلیل محتوای کیفی پنهان انجام شد. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته با ۱۹ گردشگر دارای تجربه مکرر سفر به رشت، که به صورت هدفمند انتخاب شده بودند، گردآوری گردید. فرایند تحلیل شامل کدگذاری دستی (۲۳۷ کد اولیه) و مقایسه مستمر داده‌ها بود. یافته‌ها منجر به استخراج سه مضمون اصلی شد: (۱) باران به مثابه تجربه‌ای چندحسی و زیباشناختی که از طریق هم‌زمانی صدا، بو، رطوبت و کیفیت‌های بصری، جو آرامش‌بخش و تأمل‌برانگیز ایجاد می‌کند؛ (۲) معماری بومی به مثابه واسطه کالبدی که امکان هم‌زیستی مثبت با باران را از طریق فضاهای نیمه‌باز، مسیرهای پوشیده و مصالح بومی فراهم می‌سازد؛ و (۳) باران به مثابه منبع معنا و هویت فرهنگی که به خاطره‌سازی، ماندگاری تجربه و تقویت تصویر ذهنی مقصد می‌انجامد. نتایج نشان می‌دهد باران در تعامل با معماری بومی، از یک محدودیت اقلیمی به کاتالیزوری حسی و فرهنگی تبدیل می‌شود و تجربه گردشگری شهری را به تجربه‌ای متمایز، چندبعدی و معنادار ارتقا می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: باران، معماری بومی، تجربه چندحسی، گردشگری شهری، رشت

مقدمه

تجربه گردشگری شهری در مقاصد شمالی ایران، به ویژه شهر رشت، به طور جدایی ناپذیری با پدیده‌های اقلیمی و میراث کالبدی آن پیوند خورده است؛ این پیوند، زمینه‌ای متمایز برای درک تعامل انسان با محیط مصنوعی و طبیعی فراهم می‌آورد (Chen et al., 2022). علی‌رغم اهمیت فزاینده گردشگری شهری در شمال کشور، توجه کافی به نقش حیاتی باران و معماری بومی در خلق تجربه‌ای متمایز و چندحسی برای گردشگران صورت نگرفته است. این شکاف در متون موجود، ضرورت بررسی عمیق‌تر چگونگی تبدیل این عناصر به مؤلفه‌های کلیدی تجربه گردشگری را برجسته می‌سازد.

باران در رشت نه صرفاً چالشی اقلیمی، بلکه عاملی فعال در شکل‌دهی به هویت فرهنگی و تجربه حسی گردشگران است. مطالعه چنین پدیده‌ای که بر زیست انسان‌ها تأثیر عمیق دارد نیازمند بهره‌گیری از رویکرد تحلیل محتوای کیفی در تحلیل تجربیات انسانی است (Schütze, 2024). معماری بومی شمال ایران که در طول تاریخ در سازگاری با شرایط اقلیمی مرطوب و پرباران شکل گرفته است، نقشی محوری در واسطه‌گری بین گردشگر و محیط بارانی ایفا می‌کند. این معماری، محصول هماهنگی با شرایط آب و هوایی و مصالح بومی، نه تنها آسایش کاربران را حفظ می‌کند، بلکه بیان‌کننده هویت جامعه است (قلی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱). تجربه حسی چندگانه ناشی از باران و معماری بومی، هسته اصلی تمایز تجربه گردشگری شهر رشت نسبت به تجربه‌های گردشگری رایج مبتنی بر ادراک صرفاً بصری در سایر مقاصد گردشگری ایران را تشکیل می‌دهد. درحالی‌که معماری سنتی غالباً تحت سلطه حس بینایی بوده است، رویکردهای نوین بر اهمیت سایر حواس مانند شنوایی، بویایی و لامسه در تجربه فضا تأکید دارند (Chen et al., 2022; Spence, 2020). باران با خلق جو چندحسی، این ابعاد را فعال می‌سازد؛ صدای باران بر سقف‌های شیب‌دار و ایوان‌ها، آرامش بصری ناشی از انعکاس نور بر سطوح مرطوب و بوی خاک مرطوب که اغلب در طراحی‌های معماری نادیده گرفته شده است (Aristizabal et al., 2021)، همگی به طور هم‌افزا درک گردشگر از محیط را ارتقا می‌دهند.

این تعاملات چندحسی، که حواس در آن به طور متقابل بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند، نه تنها واکنش‌های عاطفی گردشگران را تقویت می‌کند، بلکه حس حضور و هویت عمیق‌تری با فرهنگ مقصد ایجاد می‌نماید (Zhang et al., 2018). باران در رشت به عنوان نماد فرهنگی و استعاره‌ای از زندگی در شمال ایران عمل می‌کند که به شدت خاطره‌انگیز است. این پدیده اقلیمی، فراتر از رویداد فیزیکی، به عامل معنابخشی تبدیل می‌شود که تجربه گردشگری را به تجربه فرهنگی عمیق‌تری پیوند می‌زند.

معماری بومی با فراهم کردن دید و تعامل با طبیعت از طریق فضاهای نیمه‌باز مانند ایوان‌ها، این استعاره فرهنگی را تقویت می‌کند. این امر با رویکردهای پدیدارشناسانه در معماری هم‌خوان است که فضا را به دلیل وجود حس انسانی و تعامل فعال بدن با محیط قابل درک می‌دانند (Chen et al., 2022). درک این هویت فرهنگی و معنای عمیق باران برای گردشگران، می‌تواند اهرمی برای توسعه گردشگری پایدار و مسئولانه باشد. تحلیل نقش باران و معماری بومی در تجربه گردشگری شهری رشت، بینش‌های مهمی برای توسعه پایدار ارائه می‌دهد. با توجه به وضعیت نامطلوب پایداری معماری سبز در رشت و نیاز به تغییر الگوی طراحی برای بهره‌برداری از توان اقلیمی منطقه (قلی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱)، یافته‌های این پژوهش می‌تواند با شناسایی مؤلفه‌هایی که تجربه مثبت گردشگری را تحت شرایط اقلیمی خاص تقویت می‌کنند، به مدیران و طراحان شهری یاری رساند.

ضرورت این پژوهش نخست از شکاف‌های دانش نظری و روش‌شناختی در مطالعات گردشگری شهری، به ویژه در زمینه تعاملات چندحسی و نقش عوامل اقلیمی، نشئت می‌گیرد. مطالعات رایج در حوزه گردشگری

شهری و طراحی محیط مصنوعی، به طور سنتی بر جذابیت‌های بصری و عناصر کالبدی ثابت تمرکز داشته‌اند (Chen et al., 2022). این رویکرد منظر محور و ریشه‌دار در سنت‌های طراحی قرن بیستم (Anzani, 2022)، اغلب از درک کامل تجربه فضایی چندحسی و زمان مند بازمی‌ماند.

پژوهش حاضر با تمرکز بر باران به عنوان محرک حسی و فرهنگی، این شکاف را پر می‌کند تا نشان دهد چگونه عناصر محیطی معمولاً چالش برانگیز، می‌توانند به مؤلفه‌های اصلی تجربه متمایز گردشگری تبدیل شوند. کمبود چارچوب‌های مفهومی برای تبیین چگونگی تبدیل محدودیت‌های اقلیمی به فرصت‌های گردشگری، ضرورت نظری دیگر انجام این پژوهش است.

هدف اصلی پژوهش، فراتر از توصیف، تحلیل محتوای کیفی پنهان تعامل عوامل اقلیمی و کالبدی در خلق تجربه متمایز گردشگری شهری است. بر این اساس، هدف نخست، شناسایی نقش باران و معماری بومی در تجربه گردشگری شهری رشت از طریق تحلیل چگونگی شکل‌گیری چنین تجربه منحصر به فردی از عناصر آن است. این هدف مستلزم بررسی تأثیر هم‌افزای باران به عنوان محرک پویا و چندحسی، در ترکیب با عناصر ثابت معماری بومی، بر درک و احساسات گردشگران است (Hung & Chang, 2022).

هدف دوم، توسعه چارچوب تحلیل مضمون برای تجربیات گردشگری است که رویکردی نظام مند برای شناسایی و تحلیل مضامین مرتبط با باران و معماری بومی فراهم می‌کند. این هدف روش شناختی بر تحلیل کیفی عمیق برای کشف ابعاد عاطفی و شناختی تجربه گردشگران تأکید دارد؛ ابعادی که اغلب در ارزیابی‌های کمی نادیده گرفته می‌شوند (Zhang & Du, 2025).

از حیث نظری، این مطالعه با ارائه چارچوبی برای تحلیل محتوا، نوآورانه است؛ زیرا نقش پدیده‌های اقلیمی را فراتر از عاملی محدودکننده در تجربه گردشگری شهری تبیین می‌کند. مشارکت نظری دیگر پژوهش، ارائه تصویری مفهومی و جامع از نحوه ادغام عناصر اقلیمی و معماری در شکل‌گیری تجربه گردشگری شهری است. بر پایه تحلیل مضمون تجربیات گردشگران، مسیرهایی شناسایی شد که نشان می‌دهد معماری بومی شمال، به عنوان واسطه‌ای کالبدی، زمینه تعامل مثبت گردشگران با پدیده باران را فراهم می‌کند. از منظر روش شناختی، به کارگیری نظام مند رویکرد تحلیل مضمون در مطالعه تجربیات گردشگری، به افزایش غنای یافته‌های کیفی در حوزه گردشگری شهری می‌انجامد. همچنین، استفاده از مصاحبه‌های عمیق با گردشگرانی که تجربه طولانی‌تری از حضور در رشت داشته‌اند، دستیابی به روایت‌های شخصی و معانی ضمنی تجربه‌های زیسته را ممکن می‌سازد؛ امری که روش‌های کمی معمولاً قادر به کشف آن نیستند.

به منظور اجرای پژوهش ۳ سوال محوری مد نظر بوده است؛ ۱. باران چگونه به عنوان محرک چندحسی بر شکل‌گیری تجربه گردشگری شهری گردشگران در شهر رشت اثر می‌گذارد؟ ۲. عناصر معماری بومی رشت چه نقشی در میانجی‌گری و تقویت تعامل گردشگران با پدیده باران در فضای شهری دارند؟ ۳. چه مضامین و الگوهای معنایی (عاطفی و شناختی) از تجربه زیسته گردشگران درباره هم‌زمانی باران و معماری بومی در رشت قابل استخراج است؟

پیشینه پژوهش

تجربه گردشگری شهری در مقاصد با اقلیم خاص (به ویژه شهرهای شمالی ایران) با چارچوب‌های متعارف و عمدتاً «چشم‌محور» به طور کامل قابل توضیح نیست؛ زیرا سنت‌های مسلط در طراحی معماری و ارزیابی کیفیت فضاهای شهری، تجربه را اکثراً در قالب تصویر، منظر و خوانایی بصری صورت‌بندی کرده‌اند. در برابر این سنت، آثاری مانند کتاب آنزانی نشان می‌دهد که زیست‌مندی شهر و سکونت آگاهانه، فراتر از مشاهده،

به درگیری وجودی انسان با محیط وابسته است و عناصر اقلیمی می‌توانند به ابزاری برای تولید معنا و هویت بدل شوند (Anzani, 2022). در همین راستا، چن و همکاران نیز بر «سازوکار ادراک حسی در تجربه معماری» تأکید می‌کنند و نشان می‌دهند که تجربه فضایی نتیجه ترکیب محرک‌ها و هم‌کنشی حواس است، نه محصول یک حس منفرد (Chen et al., 2022). اهمیت این رویکرد در شهری مانند رشت دوچندان می‌شود؛ زیرا باران در این شهر نه رخدادی مقطعی، بلکه ویژگی نسبتاً پایدار اقلیمی است و در مقام نیرویی «فعال»، ریتم شهر و کیفیت تجربه گردشگران را تغییر می‌دهد.

در پژوهش‌های معاصر، تجربه فضا به‌منزله پدیده‌ای چندحسی فهم می‌شود. اسپنس با طرح ایده «طراحی برای ذهن چندحسی»، توضیح می‌دهد که ادراک معماری زمانی شکل می‌گیرد که شنوایی، بویایی، لامسه و حتی حس حرکت در کنار بینایی فعال شوند و پیوندهای میان حسی، کیفیت حضور را ارتقا دهند (Spen- ce, 2020). این نگاه با یافته‌های علوم شناختی و عصب‌پژوهی نیز همسو است؛ کریکلیوی و همکاران نشان می‌دهند هیجان و تجربه عاطفی پدیده‌ای توزیع‌شده و چندحسی است و معماری و محیط می‌توانند با هم‌زمان‌سازی محرک‌ها، احساس را به‌صورت غیرمتمرکز برانگیزند (Kryklywy et al., 2020). بنابراین در شهرهای بارانی، باران می‌تواند به‌طور طبیعی برخی مسیرهای حسی را تقویت کند: صدای برخورد قطرات با سطوح، تغییر رطوبت و بوهای ویژه مانند بوی خاک نم‌خورده و حتی دگرگونی‌های بصری ناشی از بازتاب نور و مه.

برای صورت‌بندی عاطفی این تجربه، مدل کلاسیک PAD که توسط مهربان و راسل ارائه شده، امکان توضیح حالات محیط‌زاد را در سه بعد «لذت، برانگیختگی و تسلط» فراهم می‌کند (Mehrabian & Russell, 1974). پژوهش‌های بکیر و همکاران، هرچند با تمرکز بر ادراک فضایی نابینایان و کم‌بینایان، اهمیت چندحسی بودن را برای فهم تجربه فضا برجسته می‌کند، نشان می‌دهد حذف یا تضعیف کانال‌های غیربصری، کیفیت تجربه را کاهش می‌دهد؛ به بیان دیگر، تقویت محرک‌های غیربصری می‌تواند تجربه را عمیق‌تر و معنادارتر کند (Bakir et al., 2022). از این منظر، باران در رشت قادر است هم «لذت» (حس خوشایندی جو)، هم «برانگیختگی» (تحریک هیجانی/نوستالژیک) و هم «تسلط» (احساس کنترل از طریق فضاهای واسط) را فعال کند.

آریستیزابال و همکاران در مطالعه طراحی زیست‌دوست دفاتر، نشان می‌دهند رویکرد چندحسی می‌تواند رفاه و تجربه مثبت را ارتقا دهد و این نتیجه به‌طور غیرمستقیم برای فضاهای گردشگری شهری نیز قابل تعمیم است، زیرا گردشگر نیز در پی تجربه زیسته خوشایند و آرامش‌بخش است (Aristizabal et al., 2021). در حوزه سنجش ترجیح و هیجان نسبت به طبیعت شهری نیز هانگ و چانگ با توسعه مقیاس «ادراک زیست‌دوست»، نشان می‌دهند ارزش‌گذاری انسان نسبت به طبیعت شهری، هم به ترجیح فضایی و هم به پاسخ‌های عاطفی وابسته است (Hung & Chang, 2022).

از سوی دیگر، پژوهش‌های گردشگری در سال‌های اخیر به تدریج از نگاه «اقلیم به‌مثابه محدودیت» فاصله گرفته و به نقش پدیده‌های جوی در ساخت تجربه، توجه بیش‌تری نشان داده است. ژانگ و دو در زمینه فضاهای میراث دیجیتال چندحسی، بر ظرفیت محیط‌های چندحسی به‌عنوان محیط‌های هوشمند و پایدار تأکید می‌کنند؛ این ایده در بستر رشت نیز قابل ترجمه است؛ شهر می‌تواند با تکیه بر تجربه چندحسی باران و معماری بومی، مزیت رقابتی پایدار تولید کند (Zhang & Du, 2025). همچنین آل‌میرون کوئنتاس و برنندو-موریرا در حوزه آموزش، نشان می‌دهند معماری مبتنی بر طراحی چندحسی، کیفیت تجربه و یادگیری را افزایش می‌دهد؛ به قیاس، در گردشگری نیز معماری چندحسی می‌تواند کیفیت تجربه و ماندگاری آن را تقویت کند (Almirón Cuentas & Bernedo-Moreira, 2024). در سطح رفتار مصرف‌کننده گردشگر در

موقعیت‌های غیرمعمول نیز، شیانگ و همکاران نشان می‌دهند «شرایط غیرمعمول» می‌تواند الگوهای مصرف و جانشینی را تغییر دهد؛ بنابراین باران می‌تواند رفتار گردشگر، ریتم حرکت و نوع تعامل او با شهر را از حالت استاندارد خارج کرده و تجربه متفاوتی بسازد (Xiang et al., 2021). افزون بر این، لین و همکاران در حوزه گردشگری خوراک (گردشگری روغن زیتون) نشان می‌دهند تجربه چندحسی می‌تواند وفاداری گردشگر را افزایش دهد؛ این نتیجه اهمیت راهبردهای تجربه‌محور چندحسی را برای مقصدهایی مانند رشت تقویت می‌کند (Lin et al., 2025).

با وجود این پیشرفت‌ها، پرسش کلیدی همچنان باقی است: چه سازوکارهای کالبدی و فضایی، تجربه مثبت از اقلیم بارانی را ممکن می‌کنند؟ در اینجا معماری بومی شمال ایران به عنوان «واسطه» اهمیت می‌یابد. پژوهش قلی‌زاده و همکاران درباره معماری سبز و سازگاری با محیط زیست در رشت، نشان می‌دهد الگوهای طراحی هماهنگ با اقلیم می‌توانند مسیر پایداری را تقویت کنند و از توسعه‌های ناسازگار جلوگیری نمایند (قلی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۱). در سطح الگوهای معماری بومی، پژوهش فروغی بر راهبردهای اقلیم‌پاسخ در خانه‌های بومی شمال تأکید دارد و نشان می‌دهد عناصر کالبدی نه صرفاً برای حفاظت، بلکه برای امکان زندگی در اقلیم مرطوب شکل گرفته‌اند (Foroughi, 2017). همچنین مهری‌نژاد و همکاران درباره راه‌حل‌های سنتی در معماری مناطق مرطوب، نشان می‌دهند منطق معماری بومی در مدیریت بارش و رطوبت، مجموعه‌ای از راهبردهای هم‌پیوند است که می‌تواند در طراحی معاصر الهام‌بخش باشد (Mehrinejad Khotbehsara et al., 2018). امیرکیایی و همکاران نیز با بررسی انطباق اصول برچیدن/تفکیک با معماری روستایی گیلان، بر درک دقیق منطق ساخت بومی و قابلیت‌های آن در مواجهه با اقلیم تأکید می‌کنند (امیرکیایی و همکاران، ۱۳۹۸). این مجموعه مطالعات نشان می‌دهد معماری بومی شمال ظرفیت آن را دارد که «هم‌زیستی با باران» را به تجربه‌ای زیسته تبدیل کند؛ با این حال، بسیاری از این پژوهش‌ها در مقیاس سکونت و عملکرد اقلیمی باقی مانده و پیوند آن با تجربه گردشگری شهری کم‌تر به صورت تجربه‌محور صورت‌بندی شده است.

برای پر کردن این شکاف، پدیدارشناسی و تجربه‌زیسته نقش پشتیبان دارد. امان‌پور با واکاوی پدیدارشناسی ادراک چندحسی در اندیشه پالاسما، نشان می‌دهد فضا زمانی اثرگذار می‌شود که بدن و حواس به عنوان محور تجربه در نظر گرفته شوند و معنا از دل تماس حسی و حضوری برآید (امان‌پور، ۱۴۰۱). مجلسی و همکاران نیز با اتکا به روش‌ها و شواهد علوم اعصاب، نشان می‌دهند تجربه چندحسی می‌تواند حضورپذیری فضا را افزایش دهد و هم‌زمانی محرک‌ها، پیوند عاطفی با محیط را تقویت می‌کند (مجلسی و همکاران، ۱۴۰۲). در سطح معنا و هویت، مولایی با تمرکز بر «کوچه‌باغ» به عنوان الگویی بومی، بر پیوند بافت و طبیعت و تهدید گسست این الگوها در توسعه مدرن تأکید می‌کند؛ این نکته برای رشت مهم است، زیرا از دست رفتن الگوهای بومی می‌تواند «ظرف تجربه» را تضعیف کند (مولایی، ۱۴۰۰). حتی در سطح کلان‌تر، بحث‌های انتقادی درباره پایداری فناوری و سیاست‌های توسعه (مانند ارزیابی انتقادی شوتسه از پایداری هوش مصنوعی) یادآور این نکته‌اند که پایداری مفهومی ساده و شعارگونه نیست و نیازمند نگاه انتقادی، زمینه‌مند و مسئولانه است؛ این حساسیت مفهومی می‌تواند در تحلیل «پایداری گردشگری» نیز الهام‌بخش باشد (Schütze, 2024).

در نهایت، از منظر روش‌شناسی پژوهش‌های کیفی، رویکرد تحلیل مضمون بازتابی براون و کلارک چارچوبی معتبر برای استخراج الگوهای معنایی از روایت‌های تجربه‌زیسته فراهم می‌کند (Braun & Clarke, 2019). در تکمیل این مسیر، گریتنر و برنز نیز با طرح «روش‌های چندحسی در پژوهش‌های معماری»، بر ضرورت راهبردهایی برای پیوند محیط ساخته‌شده و تجربه انسانی تأکید دارند (Grittner & Burns, 2021). همچنین رشیو و همکاران، هرچند در حوزه تشخیص استرس با دستگاه‌های چندحسی کار می‌کنند، نشان می‌دهند

داده‌های چندوجهی می‌تواند به افزایش دقت و شفافیت تحلیل کمک کند؛ این ایده برای پژوهش‌های گردشگری نیز قابل اقتباس است، به‌ویژه وقتی پژوهشگر به دنبال افزایش قابلیت اتکا در تحلیل‌های تجربه‌محور است (Rescio et al., 2024). از سوی دیگر، فارکیچ و همکاران با تأکید بر رویکرد زیست‌دوست در ماجراجویی‌های فضای باز و بازسازی «عشق به زندگی»، نشان می‌دهند طبیعت و تجربه محیطی می‌تواند کارکرد ترمیمی و معنابخش داشته باشد؛ این مسیر نظری با تجربه بارانی آرامش‌بخش و تأمل‌برانگیز در رشت قابل اتصال است (Farkić et al., 2025).

بنابراین، مرور متون نشان می‌دهد سه جریان اصلی (ادراک چندحسی و عصب‌پژوهی تجربه، نقش اقلیم و پدیده‌های جوی در ساخت «جو مقصد» و معماری بومی/سازگاری اقلیمی) هر کدام بخشی از پازل را روشن کرده‌اند؛ اما پیوند یکپارچه میان «باران پایدار»، «واسطه‌گری کالبدی معماری بومی» و «تجربه گردشگری شهری معناساز» همچنان نیازمند صورت‌بندی تجربه‌محور است. این همان خلأی است که پژوهش حاضر با تمرکز بر رشت دنبال می‌کند و مبنای نظری آن بر موضوعات چندحسی، تحلیل محتوای کیفی پنهان، اقلیم‌پاسخی و پایداری استوار است.

روش پژوهش

روش تحلیل مضمون تفسیری براون و کلارک (Braun & Clarke, 2019) به‌عنوان چارچوب اصلی تحلیل انتخاب شد؛ روشی که از منظر فلسفی با رویکرد ساخت‌گرایانه و تحلیل محتوای کیفی پنهان هم‌خوانی دارد و امکان شناسایی الگوهای معنایی در داده‌های تفسیری و چندحسی را فراهم می‌سازد. این رویکرد، برخلاف تحلیل‌های مبتنی بر فراوانی یا طبقه‌بندی صوری، بر فرایند معناپردازی، تأمل پژوهشگر و تفسیر زمینه‌مند تجربه‌ها تأکید دارد.

جامعه پژوهش شامل گردشگرانی بود که تجربه مکرر سفر به شهر رشت داشتند. معیار ورود به مطالعه، حداقل سه بار سفر در پنج سال گذشته در نظر گرفته شد تا مشارکت‌کنندگان دارای تجربه تثبیت‌شده و قابل بازاندیشی از محیط شهری رشت باشند. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند و با لحاظ تنوع جنسیتی، سنی، شغلی و مکانی انجام شد تا طیف متنوعی از دیدگاه‌ها پوشش داده شود.

در مجموع، ۱۹ گردشگر در پژوهش مشارکت کردند. فرایند نمونه‌گیری تا دستیابی به اشباع مضمون ادامه یافت؛ به این معنا که در مصاحبه‌های پایانی، مضمون یا معنای جدیدی نسبت به چارچوب تفسیری شکل‌گرفته استخراج نشد و داده‌های جدید صرفاً به غنی‌سازی و تعمیق مضامین موجود انجامید. توزیع مکانی مبدأ سکونت گردشگران شامل شهرهایی مانند تهران، اصفهان و شیراز بود و تنها دو نفر ساکن استان گیلان بودند. جدول ۱ ویژگی‌های دموگرافیک نمونه را ارائه می‌دهد.

جدول ۱. توزیع جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان در فرایند مصاحبه‌های عمیق

توزیع جنسیتی	تعداد	توزیع سنی	تعداد	توزیع تجربه (سال)	تعداد
مرد	۱۰	۲۰-۳۰	۵	۵-۰	۳
زن	۹	۲۰-۴۰	۷	۱۰-۵	۷
		۴۰-۵۰	۶	۱۵-۱۰	۴
		۵۰-۶۰	۱	۲۰-۱۵	۳
				۲۵-۲۰	۲

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته بود که با تمرکز بر تجربه‌های زیسته و بدن‌مند گردشگران در فضای شهری رشت، به‌ویژه در شرایط بارانی، انجام شد. مدت هر مصاحبه بین ۴۵ تا ۷۵ دقیقه متغیر بود.

سؤالات مصاحبه در سه حوزه طراحی شدند:

۱. تجربه‌های حسی (صدا، بو، لامسه و احساس حضور)؛
۲. تعامل کالبدی با عناصر معماری بومی (ایوان‌ها، سقف‌ها، فضاهای نیمه‌باز)؛ و
۳. معانی فرهنگی و خاطره‌انگیزی باران.

تحلیل داده‌ها به‌طور کامل بر اساس مراحل تحلیل مضمون تفسیری انجام شد. این مراحل شامل: (۱) آشنایی مکرر و عمیق با داده‌ها از طریق خوانش چندباره رونوشت‌ها؛ (۲) کدگذاری اولیه با تمرکز بر معانی تجربه زیسته؛ (۳) شناسایی و شکل‌دهی مضامین از طریق مقایسه و ادغام کدهای مرتبط؛ (۴) بازبینی مضامین به‌منظور اطمینان از انسجام درونی و تمایز مفهومی؛ و (۵) تعریف و نام‌گذاری مضامین نهایی براساس منطق تفسیری و پیوند آن‌ها با روایت‌های مشارکت‌کنندگان بود. برای افزایش اعتبار و قابلیت اعتماد یافته‌ها، از راهبردهای متعارف پژوهش کیفی استفاده شد که شامل: بازبینی کدها و مضامین توسط پژوهشگر دوم، بحث تحلیلی برای دستیابی به اجماع تفسیری، استفاده از نقل‌قول‌های مستقیم مشارکت‌کنندگان برای پشتیبانی از مضامین، مستندسازی دقیق مراحل تحلیل و ارائه توصیف غنی از زمینه پژوهش به‌منظور افزایش قابلیت انتقال‌پذیری نتایج بود.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش حاصل تحلیل محتوای تفسیری مصاحبه‌های عمیق با ۱۹ گردشگر دارای تجربه مکرر سفر به شهر رشت است. در این بخش، تمرکز صرفاً بر توصیف و تبیین کیفی مضامین برآمده از تجربه زیسته مشارکت‌کنندگان قرار دارد. گزارش یافته‌ها بر این فرض استوار است که در پژوهش‌های کیفی تحلیل محتوا، اهمیت و معنای تجربه از طریق عمق تفسیر و غنای مفهومی سنجیده می‌شود، نه میزان تکرار یا بسامد بیان یک مفهوم.

فرایند تحلیل داده‌ها منجر به شناسایی سه مضمون اصلی و مجموعه‌ای از مقوله‌ها و مفاهیم فرعی شد که در کنار یکدیگر، ساختار تجربه گردشگری شهری رشت در شرایط بارانی را از منظر چندحسی، کالبدی و فرهنگی روشن می‌سازند. این مضامین نه براساس فراوانی پاسخ‌ها، بلکه بر پایه انسجام معنایی، پیوند درونی کدها و توان تبیینی آن‌ها در توضیح تجربه زیسته گردشگران صورت‌بندی شدند.

پیش از تبیین مضامین، لازم است تأکید شود که تحلیل ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مشارکت‌کنندگان یا مقایسه‌های مبتنی بر جنسیت، سن و شغل، در این بخش مبنای تفسیر قرار نگرفته است. زیرا هدف پژوهش، تعمیم آماری یا تبیین تفاوت‌های جمعیت‌شناختی نبوده، بلکه تمرکز آن بر کشف الگوهای معنایی مشترک در تجربه زیسته گردشگران بوده است. تنوع مشارکت‌کنندگان صرفاً به‌عنوان زمینه‌ای برای غنای روایت‌ها و تنوع دیدگاه‌ها در نظر گرفته شده است.

کدگذاری داده‌ها به‌صورت دستی و با خوانش مکرر رونوشت کامل مصاحبه‌ها انجام شد و منجر به استخراج مجموعه‌ای از کدهای معنایی شد که بازتاب‌دهنده احساسات، ادراکات حسی، تعاملات کالبدی و معناسازی‌های فرهنگی مشارکت‌کنندگان بودند. این کدها در ادامه، از طریق مقایسه تفسیری و بازاندیشی مداوم، در قالب مفاهیم و مقوله‌های فرعی سامان یافتند و نهایتاً در سه مضمون اصلی ادغام شدند. در این

فرایند، تمرکز تحلیل بر رابطه میان کدها و چگونگی صورت‌بندی تجربه، نه بر شمارش یا بسامد آن‌ها قرار داشت. بر این اساس، ابتدا ساختار مفهومی یافته‌ها در قالب سطوح انتزاع (کدها، مقوله‌های فرعی و مضامین اصلی) ارائه می‌شود و سپس هریک از مضامین اصلی با اتکا به کدهای ذیل آن‌ها و با استفاده از نقل قول‌های مستقیم مشارکت‌کنندگان تفسیر و تشریح می‌گردد.

جدول ۲، ساختار مفهومی یافته‌ها را در سه سطح انتزاع نشان می‌دهد. سطح نخست «کدها» (بیان‌های معنایی نزدیک به متن) است؛ سطح دوم «مفاهیم/مقوله‌های فرعی» که خوشه‌های معنایی کدها را نمایندگی می‌کند؛ و سطح سوم «مضامین اصلی» که منطبق کلی تجربه زیسته را صورت‌بندی می‌کند.

جدول ۲. صورت‌بندی سه سطحی مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها

مضمون اصلی	مقوله/مفهوم فرعی	کدهای نمونه (برگرفته از مصاحبه‌ها)
باران به مثابه تجربه چندحسی و زیباشناختی	موسیقی باران و آرامش روانی	«صدای قطره‌ها روی سقف چوبی»، «ریتم آرام بارش»، «کم شدن استرس»، «حس امنیت زیر ایوان»، «گفت‌وگوی آرام با باران»
	بوی رطوبت، طراوت و خاطره‌انگیزی	«بوی خاک نم خورده»، «بوی برگ و گیاه خیس»، «حس تازگی»، «برگشت به خاطرات کودکی»، «بوی زندگی»
	کیفیت‌های بصری باران (نور/ بازتاب/مه)	«بازتاب نور روی سنگ فرش خیس»، «درخشش خیابان بعد از باران»، «مه و لطافت هوا»، «رنگ‌ها زنده‌تر می‌شوند»، «تصویر شاعرانه شهر»
معماری بومی به مثابه واسطه هم‌زیستی با باران	پناه/مکتب و تجربه «خیس نشدن» در دل باران	«ایوان مثل مرز امن»، «می‌توانی باران را تماشا کنی بدون خیس شدن»، «نشستن و مکت کردن»، «حس آزادی زیر سقف‌های بیرون‌زده»، «باران مزاحم نیست»
	مسیرهای پوشیده و امکان تداوم حرکت شهری	«راه رفتن زیر رواق»، «حرکت پیوسته در شهر»، «قطع نشدن گردش»، «مسیرهای نیمه‌باز»، «تغییر سرعت قدم‌ها با باران»
	تماس بدن با مصالح و تجربه لامسه/دما	«چوب گرم‌تر از بتن»، «نم چوب و بویش»، «سرمای قطره‌های ریز»، «رطوبت روی پوست»، «تماس دست با نرده/ستون چوبی»
باران به مثابه معنا، هویت و روایت فرهنگی مقصد	باران به عنوان امضای رشت و «نشانه مقصد»	«رشت یعنی باران»، «با باران رشت را به یاد می‌آورم»، «این‌جا بدون باران کامل نیست»، «باران جزئی از تصویر ذهنی من از شمال است»
	باران و خاطره‌سازی سفر	«هر باران یک خاطره»، «بازگشت به اولین سفر»، «ماندگاری تجربه»، «دلتنگی بوی باران»، «سفر مثل داستان می‌شود»
	باران به مثابه استعاره زندگی و هم‌زیستی	«باران یعنی تداوم»، «شست‌وشو و نو شدن»، «همراهی با طبیعت»، «آرام‌گرفتن در ریتم شهر»، «پذیرش اقلیم به جای جنگیدن با آن»

الف) باران به مثابه تجربه چندحسی و زیباشناختی؛ روایت‌های مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد باران در رشت صرفاً وضعیتی جوی نیست، بلکه به صورت تجربه‌ای چندحسی در بدن و ذهن گردشگر «حضور» پیدا می‌کند. آنچه برجسته می‌شود، تجربه‌ای است که هم‌زمان صدا، بو، رطوبت هوا و کیفیت‌های بصری را در هم می‌آمیزد و نوعی «جو» می‌سازد که گردشگر آن را حس می‌کند و درباره‌اش معنا می‌سازد.

الف-۱) موسیقی باران و آرامش روانی؛ بخش مهمی از تجربه زیسته در قالب «شنیدن» توصیف می‌شود: صدای برخورد قطره‌ها با سقف‌های چوبی و سطوح شهری، برای برخی مشارکت‌کنندگان به «ریتم» و «موسیقی» تبدیل شده است؛ موسیقی‌ای که آرامش می‌آورد و تنش سفر یا زندگی روزمره را کاهش می‌دهد.

«صدای باران روی سقف چوبی مثل یک موسیقی آرامش بخش است که تمام استرس درونی آدم را از بین می برد.» (پاسخ دهنده ۷، معمار، ۳۵ ساله)
 «وقتی زیر ایوان می ایستم و فقط صدا را گوش می دهم، انگار شهر آرام تر نفس می کشد و من هم آرام می شوم.» (پاسخ دهنده ۱۱، گرافیکست، ۲۸ ساله)

الف-۲) بوی رطوبت، طراوت و خاطره انگیزی؛ بعد بویایی در روایت ها با واژگانی مانند «بوی خاک»، «بوی برگ خیس» و «طراوت» بیان می شود. این بوها برای برخی، صرفاً خوشایند نیستند؛ بلکه خاطره را فعال می کنند و حس پیوند با طبیعت و زندگی روزمره شمال را به تجربه گردشگری اضافه می کنند.

«بوی باران در رشت، بوی زندگی است؛ خاک خیس و گیاهان، خاطرات کودکی را زنده می کند.» (پاسخ دهنده ۲۱، هنرمند، ۲۴ ساله)
 «بوی نم بعد از باران، برایم مثل علامت شروع واقعی سفر است؛ انگار تازه رسیده ام.» (پاسخ دهنده ۴، کارمند، ۱۳ ساله)

الف-۳) کیفیت های بصری باران (نور/بازتاب/مه)؛ در کنار صدا و بو، برخی مشارکت کنندگان از تغییر «کیفیت دیدن شهر» در باران سخن می گویند: خیابان خیس، بازتاب نور، زنده تر شدن رنگ ها و مه لطیف، تجربه ای زیباشناختی می سازد که به توصیف آنان «شاعرانه» و «زنده» است.

«وقتی خیابان خیس است، نورها روی زمین می افتد و شهر انگار درخشان تر می شود؛ حس می کنی در یک قاب سینمایی راه می روی.» (پاسخ دهنده ۲، هنرمند، ۲۵ ساله)
 «باران که می بارد، رنگ ها تازه ترند؛ حتی دیوارهای قدیمی هم قشنگ تر دیده می شوند.» (پاسخ دهنده ۹، بازنشسته، ۵۶ ساله)

ب) معماری بومی به مثابه واسطه هم زیستی با باران؛ در روایت ها، معماری بومی نقش «میانجی» را ایفا می کند؛ یعنی به گردشگر کمک می کند تا با باران وارد رابطه ای کم تنش و حتی لذت بخش شود. تجربه بارانی نه با «فرار از باران»، بلکه با «قرار گرفتن در مرز امن نزدیک به باران» ممکن می شود. عناصر کالبدی مانند ایوان، سقف های بیرون زده، رواق ها و فضاهای نیمه باز، امکان مکث، تماشای حرکت را فراهم می کنند.

ب-۱) پناه/مکث و تجربه «خیس نشدن در دل باران»؛ ایوان و فضاهای نیمه باز در روایت ها به عنوان مرز امنی توصیف می شوند که فرد را از خیس شدن محافظت می کند، اما او را از تجربه باران جدا نمی سازد. این وضعیت «در دل باران بودن بدون خیس شدن» به تجربه ای متمایز تبدیل می شود.

«ایوان های قدیمی اجازه می دهند زیر باران بنشینیم بدون خیس شدن؛ حس آزادی واقعی است.» (پاسخ دهنده ۳، راهنمای تور، ۸۳ ساله)
 «دوست دارم زیر سقف های بیرون زده بایستم؛ باران را می بینم و می شنوم، ولی اذیت نمی شوم.» (پاسخ دهنده ۸۱، دانشجو، ۵۲ ساله)

ب-۲) مسیرهای پوشیده و امکان تداوم حرکت شهری؛ بخشی از تجربه گردشگری شهری به «حرکت» گره خورده است. روایت ها نشان می دهد مسیرهای پوشیده یا نیمه باز، گردش در شهر را در شرایط بارانی امکان پذیر می کنند و سفر را از حالت توقف و انقطاع بیرون می آورند.

«وقتی مسیر پوشیده است، می توانی راه بروی و شهر را ببینی؛ باران باعث نمی شود همه چیز تعطیل شود.» (پاسخ دهنده ۴۱، خانه دار، ۷۴ ساله)
 «زیر رواق ها قدم زدن در باران حس خاصی دارد؛ انگار شهر برای این هوا ساخته شده.» (پاسخ دهنده ۱، دانشجو، ۲۲ ساله)

ب-۳) تماس بدن با مصالح و تجربه لامسه/دما؛ چندین روایت به تجربه «بدن» در فضا اشاره دارد: لمس چوب، حس رطوبت روی پوست، تفاوت دمایی و حتی کیفیت نشستن/ایستادن در فضاهای نیمه‌باز. در این توصیف‌ها، مصالح بومی بخشی از تجربه چندحسی می‌شوند.

«چوب را که لمس می‌کنی، حسش فرق دارد؛ گرم‌تر و زنده‌تر است، مخصوصاً وقتی هوایم دارد.»
(پاسخ‌دهنده ۳۱، معلم، ۷۳ ساله)
«ریزباران روی صورت می‌نشیند، ولی چون زیر ایوانی، آزاردهنده نیست؛ بیش‌تر شبیه یک حس ملایم است.» (پاسخ‌دهنده ۵۱، کارمند، ۸۴ ساله)

ج) باران به مثابه معنا، هویت و روایت فرهنگی مقصد؛ در سطحی فراتر از حس و کالبد، باران در روایت‌ها به «نشانه» و «معنا» تبدیل می‌شود؛ نشانه‌ای که مقصد را در ذهن حک می‌کند و تجربه سفر را به روایت شخصی و فرهنگی پیوند می‌زند. این مضمون نشان می‌دهد گردشگر فقط «باران را تجربه نمی‌کند»، بلکه با باران درباره رشت معنا می‌سازد.

ج-۱) باران به عنوان امضای رشت و نشانه مقصد؛ برای بسیاری، باران بخشی از تعریف ذهنی رشت است و حذف آن به معنای ناقص شدن تجربه مقصد تلقی می‌شود.

«رشت بدون باران برایم قابل تصور نیست؛ انگار بخشی از هویت شهر است.» (پاسخ‌دهنده ۶، شغل آزاد، ۸۵ ساله)
«وقتی باران می‌بارد، مطمئن می‌شوم واقعاً شمال آمده‌ام.» (پاسخ‌دهنده ۰۱، خانه‌دار، ۰۳ ساله)

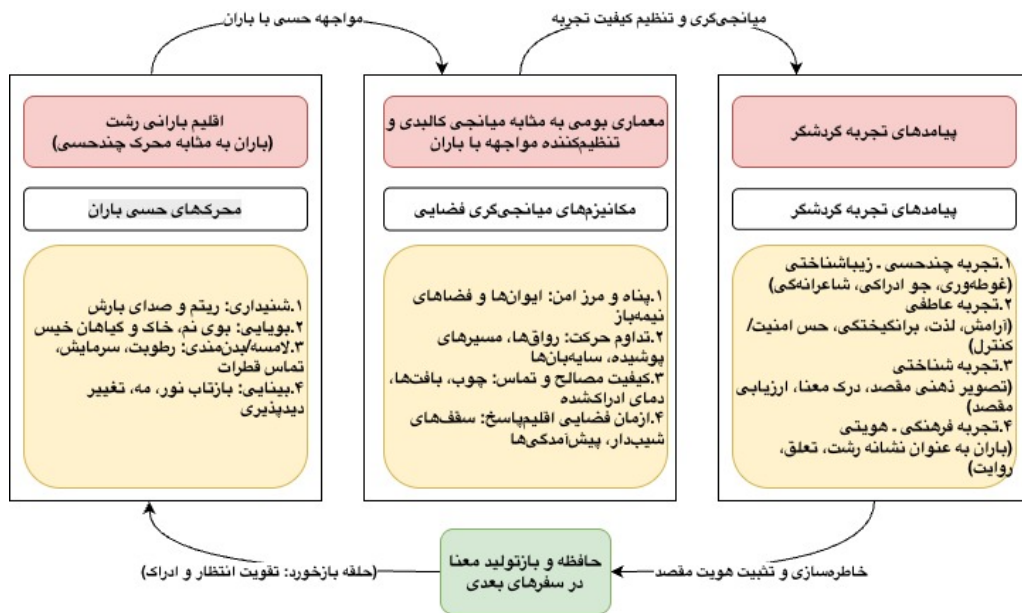
ج-۲) باران و خاطره‌سازی سفر؛ روایت‌ها نشان می‌دهد باران، حافظه سفر را برجسته می‌کند؛ لحظه‌ها در ذهن می‌مانند و با هر یادآوری باران دوباره فعال می‌شوند.

«باران رشت برای من نماد شمال است؛ هر بار که می‌بارد، خاطرات اولین سفرم زنده می‌شود.»
(پاسخ‌دهنده ۵، معلم، ۵۴ ساله)
«بعد از برگشتن هم، وقتی بوی نم می‌آید، همان خیابان‌ها و همان حس جلوی چشمم می‌آید.»
(پاسخ‌دهنده ۶۱، شغل آزاد، ۴۴ ساله)

ج-۳) باران به مثابه استعاره زندگی و هم‌زیستی؛ در برخی روایت‌ها، باران معنایی استعاری پیدا می‌کند؛ نماد تداوم، نو شدن، و نوعی هم‌زیستی آرام با طبیعت. این معناپردازی، تجربه گردشگری را از «مشاهده» به «تأمل» نزدیک می‌کند.

«باران در رشت زندگی را نشان می‌دهد؛ شستشو، تجدید و ادامه؛ بخشی از فلسفه شمالی است.»
(پاسخ‌دهنده ۹۱، روانشناس، ۱۳ ساله)
«اینجا یاد می‌گیری با هوا کنار بیایی؛ به جای جنگیدن با باران، با آن زندگی می‌کنی.»
(پاسخ‌دهنده ۱۷، مدرس دانشگاه، ۴۰ ساله)

سه مضمون اصلی نشان می‌دهند تجربه گردشگری شهری رشت در روزهای بارانی، در سه لایه به هم پیوسته شکل می‌گیرد: (۱) لایه حسی - زیباشناختی که باران را به تجربه چندحسی بدل می‌کند؛ (۲) لایه کالبدی که معماری بومی را به واسطه هم‌زیستی با باران تبدیل می‌کند؛ و (۳) لایه معنایی - فرهنگی که باران را به نشانه هویت مقصد و سازنده خاطره و تأمل تبدیل می‌سازد.

شکل ۱. مدل فرایندی شکل‌گیری تجربه گردشگری در تعامل باران و معماری بومی

مدل مفهومی حاضر حاصل مرحله نهایی انتزاع نظری در فرایند تحلیل مضمون تفسیری است. پس از استخراج ۲۳۷ کد اولیه و سامان‌دهی آن‌ها در قالب مقوله‌های فرعی، سه مضمون اصلی پژوهش شامل «باران به مثابه تجربه چندحسی»، «معماری بومی به مثابه واسطه کالبدی» و «باران به مثابه معنا و هویت فرهنگی» شناسایی شد. در مرحله بازبینی و یکپارچه‌سازی مضامین، تحلیل مقایسه‌ای میان آن‌ها نشان داد که این مضامین در سطحی فراتر در رابطه‌ای ساختاری و فرایندی با یکدیگر قرار دارند.

بررسی ارتباط درونی مقوله‌ها نشان داد که تجربه چندحسی باران به صورت مستقیم به پیامدهای عاطفی و فرهنگی منجر نمی‌شود، بلکه عناصر معماری بومی نقش تنظیم‌کننده و تعدیل‌کننده مواجهه بدن با محرک‌های حسی را ایفا می‌کنند. به بیان دیگر، تحلیل پیوند میان کدهای مربوط به «صدا، بو، رطوبت و بازتاب نور» با کدهای مرتبط با «ایوان، رواق، مصالح و سازمان فضایی اقلیم‌پاسخ» نشان داد که کیفیت تجربه گردشگر وابسته به نوع میانجی‌گری کالبدی است. این الگوی تکرارشونده در داده‌ها، مبنای صورت‌بندی نقش «میانجی» در مدل شد.

در گام بعد، مقوله‌های مرتبط با آرامش، لذت، تصویر ذهنی مقصد، خاطره‌سازی و هویت، به عنوان پیامدهای این فرایند بازتعریف شدند. تحلیل روایت‌ها همچنین نشان داد که تجربه شکل‌گرفته در حافظه تثبیت شده و در مواجهه‌های بعدی با باران بازتولید می‌شود؛ از این رو، یک حلقه بازخورد مفهومی برای نشان دادن چرخه معنا افزوده شد.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که تجربه گردشگری شهری در رشت حاصل برهم‌کنش هم‌افزای سه مؤلفه کالبدی است: تجربه حسی و زیباشناختی باران، معماری بومی به عنوان واسطه کالبدی و معنا و هویت فرهنگی برآمده از باران. استخراج این سه مضمون اصلی و مضامین فرعی مرتبط، بیانگر آن است که باران در رشت صرفاً پدیده‌ای اقلیمی یا عامل مزاحم گردشگری نیست، بلکه در تعامل با معماری بومی شمال، به

عنصری فعال در شکل دهی به تجربه زیسته گردشگران تبدیل می‌شود. این نتیجه، نگاه رایج در مطالعات گردشگری که اقلیم مرطوب را عمدتاً به عنوان محدودیت می‌نگرد، به چالش می‌کشد و نشان می‌دهد چگونه ویژگی اقلیمی می‌تواند در بستر مناسب کالبدی و فرهنگی، به مزیت تجربه‌ای بدل شود.

در سطح نخست، مضمون «تجربه حسی و زیباشناختی باران» نشان می‌دهد که گردشگران باران را از طریق هم‌زمانی چند حس تجربه می‌کنند. صدای برخورد قطرات باران با سقف‌های شیب‌دار و سطوح شهری، بوی خاک نم خورده و گیاهان و تغییر کیفیت بصری شهر در اثر بازتاب نور و مه، مجموعه‌ای از محرک‌های حسی را شکل می‌دهد که به خلق جوّ آرامش‌بخش و شاعرانه می‌انجامد. این یافته‌ها با رویکردهای معاصر ادراک چندحسی هم‌راستا است که فضا را نه محصول ادراک بصری، بلکه نتیجه تعامل هم‌زمان حواس می‌دانند. برای مثال، اسپنس (2020) تأکید می‌کند که طراحی و ادراک فضایی زمانی کامل می‌شود که حواس غیربصری نیز فعال شوند؛ یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که باران به‌طور طبیعی چنین شرایطی را در فضای شهری رشت فراهم می‌کند. همچنین، نقش بو در فعال‌سازی خاطره و احساس، با نتایج پژوهش چن و همکاران (2022) هم‌خوان است که نشان داده‌اند حواس بویایی و شنیداری می‌توانند احساس حضور و درگیری عاطفی با فضا را تقویت کنند. از منظر روان‌شناسی محیطی، این تجربه چندحسی با ابعاد لذت و برانگیختگی در مدل PAD انطباق دارد و بیانگر ارتقای تجربه گردشگری از سطح عملکردی به سطح غوطه‌وری عاطفی است (Bakir et al., 2022).

در سطح دوم، مضمون «تعامل با معماری بومی» نشان می‌دهد که معماری شمال ایران نقش واسطه‌ای کلیدی در تجربه مثبت باران ایفا می‌کند. عناصر کالبدی مانند ایوان‌ها، سقف‌های شیب‌دار و مسیرهای پوشیده، امکان حضور، مکث و حرکت در فضای شهری را حتی در شرایط بارانی فراهم می‌سازند. این یافته با پژوهش‌های داخلی هم‌خوانی دارد که معماری بومی گیلان را حاصل انطباق تاریخی با اقلیم مرطوب دانسته‌اند. فروغی (2017) نشان می‌دهد که کیفیت‌های حسی خانه‌های بومی شمال، بخشی جدایی‌ناپذیر از تجربه زیسته ساکنان است؛ همچنین مهری‌نژاد و همکاران (2018) بر نقش راهبردهای اقلیمی مانند سقف‌های شیب‌دار در مدیریت بارش تأکید کرده‌اند. یافته‌های حاضر این نتایج را یک گام فراتر می‌برد و نشان می‌دهد این راهبردهای کالبدی نه تنها در سکونت، بلکه در گردشگری شهری نیز تجربه‌ای مثبت و معنادار ایجاد می‌کنند. در سطح بین‌المللی نیز این نتیجه با رویکرد پدیدارشناسانه چن و همکاران (2022) همسو است که بدن انسان را عاملی فعال در تعامل با محیط می‌دانند. از این منظر، معماری بومی با ایجاد حس کنترل و تسلط بر شرایط بارانی، بعد «تسلط» در مدل PAD را تقویت می‌کند و معماری را از راه‌حلی صرفاً عملکردی به دارایی فرهنگی و تجربه‌ساز ارتقا می‌دهد (Zhang & Du, 2025؛ مجلسی و همکاران، ۱۴۰۲). در سطح سوم، مضمون «معنا و هویت فرهنگی باران» بیش‌ترین غنای مفهومی را نشان می‌دهد و باران را به عنوان سازه‌ای نمادین در تجربه گردشگری رشت تثبیت می‌کند. روایت‌های گردشگران حاکی از آن است که باران به نشانه‌ای از هویت شمال و امضای مقصد تبدیل شده و نقش مهمی در خاطره‌سازی و ماندگاری تجربه سفر ایفا می‌کند. این یافته با دیدگاه آنزانی (2022) هم‌خوان است که عناصر اقلیمی را بخشی از نظام نمادین و حافظه فرهنگی مکان می‌داند. همچنین مقایسه با مطالعات داخلی نشان می‌دهد که در اقلیم‌های مرطوب شمال ایران، باران برخلاف مناطق خشک، نه عاملی تهدیدکننده بلکه عنصری معنابخش است؛ موضوعی که مولایی (۱۴۰۰) نیز در تحلیل الگوهای بومی و پیوند طبیعت و بافت شهری به آن اشاره کرده است. در این سطح، تجربه گردشگری از ادراک حسی فراتر رفته و به تجربه‌ای تأمل‌برانگیز و هویتی تبدیل می‌شود که نیازمند رویکردهای بازاریابی مبتنی بر هویت اقلیمی است (Anzani, 2022).

ادغام این سه مضمون، مشارکت نظری اصلی پژوهش را آشکار می‌سازد: تبدیل محدودیت اقلیمی به مزیت فرهنگی از طریق واسطه‌گری کالبدی معماری بومی. در حالی که بخش عمده‌ای از پژوهش‌های پیشین بر سازگاری عملکردی با اقلیم تمرکز داشته است، این پژوهش با تأکید بر هم‌زیستی انسان و طبیعت، چارچوبی اکوسیستمی برای فهم گردشگری شهری پایدار ارائه می‌دهد (Farkić et al., 2025).

پیامدهای کاربردی پژوهش چندوجهی است. برای برنامه‌ریزان شهری، نتایج بر ضرورت حفاظت از معماری بومی به‌عنوان دارایی استراتژیک تأکید دارد و نشان می‌دهد تضعیف الگوهای بومی می‌تواند به تضعیف تجربه گردشگری منجر شود. برای مدیران گردشگری، یافته‌ها امکان برندسازی رشت به‌عنوان مقصدی مبتنی بر تجربه باران و طراحی بسته‌های چندحسی را فراهم می‌آورد. برای معماران و طراحان شهری نیز، پژوهش بر اهمیت ادغام اصول انسان‌محور و فعال‌سازی حواس در طراحی فضاهای شهری اقلیمی تأکید می‌کند (Spence, 2020).

در مجموع، این پژوهش نشان می‌دهد که باران و معماری بومی شمال ایران، در تعاملی هم‌افزا، تجربه گردشگری شهری رشت را به تجربه‌ای متمایز، چندبعدی و معنادار تبدیل می‌کند. باران از پدیده‌ای اقلیمی به کاتالیزوری حسی و فرهنگی ارتقا می‌یابد، معماری بومی نقش واسطه‌ای پایدار را ایفا می‌کند و حاصل این تعامل، تجربه‌ای است که گردشگر را به تأمل درباره هم‌زیستی انسان و طبیعت فرامی‌خواند. این یافته‌ها نه تنها به تقویت هویت فرهنگی رشت کمک می‌کند، بلکه می‌تواند الگویی الهام‌بخش برای سایر شهرهای دارای اقلیم مشابه باشد.

با وجود این، پژوهش حاضر محدودیت‌هایی دارد. اتکا به داده‌های خودگزارشی می‌تواند با سوگیری یادآوری همراه باشد و استفاده از روش‌هایی مانند مشاهده مشارکتی یا سنجش‌های فیزیولوژیک می‌تواند در آینده، تصویر کامل‌تری از تجربه چندحسی ارائه دهد. همچنین، روابط علی بین مضامین استخراج‌شده به‌صورت کمی آزمون نشده است و پژوهش‌های آتی می‌توانند با بهره‌گیری از مدل‌سازی ساختاری، این روابط را به‌طور دقیق‌تر بررسی کنند.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

فهرست منابع

- امان‌پور، مریم (۱۴۰۰). پدیدارشناسی معماری ادراکات چندحسی در اندیشه‌های یوهانی پالاسما. نشریه معماری سبز، ۲۷(۱)، ۸-۱.
- امیرکیایی، سیدمهدی؛ مفیدی شمیرانی، سیدمجید؛ مهدوی‌نژاد، محمدجواد و رئیس‌سمیعی، محمدمهدی (۱۳۹۸). بررسی میزان تطابق اصول و اساسی با معماری بومی روستایی گیلان. مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی)، ۲(۲)، ۳۷۷-۳۹۳. <https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1031601>
- قلی‌زاده، منیژه؛ حافظ‌رضازاده، معصومه و رضا انوری، محمود (۱۴۰۱). معماری سبز: هماهنگی و سازگاری با محیط زیست (نمونه موردی شهر رشت). مطالعات هنر اسلامی، ۱۹(۴۵)، ۵۳۹-۵۵۹. <https://doi.org/10.22034/ias.2020.248710.1353>
- مجلسی، بهار؛ خاکپور، مرگان و ترکاشوند، عباس (۱۴۰۲). پژوهشی در نقش تجربه‌ی چندحسی در حضورپذیری فضاها با استفاده از روش‌های علوم اعصاب. معماری و شهرسازی ایران، ۲(۲)، ۷۹-۵۹. <https://doi.org/10.30475/isau.2023.321713.1838>
- مولایی، اصغر. (۱۴۰۰). بازشناسی ابعاد و کیفیت‌های کوچه‌باغ به‌عنوان الگویی بومی در روستاها و شهرهای ایران. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۳۲(۱)، ۹۳-۱۱۸. <https://doi.org/10.22108/gep.2021.125035.1355>

- Almirón Cuentas, J. A., & Bernedo-Moreira, D. H. (2024). Multisensory design in education: How architecture enhances the learning experience. *Land and Architecture*, 3, 104. <https://doi.org/10.56294/la2024104>
- Anzani, A. (Ed.). (2022). *Conscious dwelling: For transdisciplinary cityscapes* (Vol. 20). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-97974-4>
- Aristizabal, S., Byun, K., Porter, P., Clements, N., Campanella, C., Li, L., Mullan, A., Ly, S., Senerat, A., Nenadic, I. Z., Browning, W. D., Loftness, V., & Bauer, B. (2021). Biophilic office design: Exploring the impact of a multisensory approach on human well-being. *Journal of Environmental Psychology*, 77, 101682. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101682>
- Bakir, D., Mansour, Y., Kamel, S., Moustafa, Y., & Khalil, M. H. (2022). The spatial experience of visually impaired and blind: An approach to understanding the importance of multisensory perception. *Civil Engineering and Architecture*, 10(2), 644–658. <https://doi.org/10.13189/cea.2022.100220>
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4), 589–597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- Chen, X., Liu, Y., Li, S., & Sun, W. (2022). Sensory perception mechanism for preparing the combinations of stimuli operation in the architectural experience. *Sustainability*, 14(13), 7885. <https://doi.org/10.3390/su14137885>
- Farkić, J., May, C., Pomfret, G., Sand, M., & Shahvali, M. (2025). Restoring 'love of life' through outdoor adventures: A biophilic approach. *International Journal of Tourism Research*, 27(2), e70023. <https://doi.org/10.1002/jtr.70023>
- Foroughi, R. (2017). Climate-responsive strategies in vernacular houses in northern Iran. *The International Journal of the Constructed Environment*, 8(2), 15–26. <https://doi.org/10.18848/2154-8587/CGP/v08i02/15-26>
- Grittner, A. L., & Burns, V. F. (2021). Enriching social work research through architectural multisensory methods: Strategies for connecting the built environment and human experience. *Qualitative Social Work*, 20(3), 792–812. <https://doi.org/10.1177/1473325020924456>
- Hung, S. H., & Chang, C. Y. (2022). How do humans value urban nature? Developing the perceived biophilic design scale (PBDs) for preference and emotion. *Urban Forestry & Urban Greening*, 76, 127730. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2022.127730>
- Kryklywy, J. H., Ehlers, M. R., Anderson, A. K., & Todd, R. M. (2020). From architecture to evolution: Multisensory evidence of decentralized emotion. *Trends in Cognitive Sciences*, 24(11), 916–929. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2020.08.002>
- Lin, M.-P., Lin, C.-H., Llonch-Molina, N., & Marine-Roig, E. (2025). The impact of olive oil tourism on multisensory experiences and tourist loyalty. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 40, 101195. <https://doi.org/10.1016/j.ijgfs.2025.101195>
- Mehrabian, A., & Russell, J. A. (1974). *An approach to environmental psychology*. MIT Press.
- Mehrinejad Khotbehsara, E., Purshaban, F., Noormousavi Nasab, S., Baghaei Daemei, A., Eghbal Yakhdani, P., & Vali, R. (2018). Traditional climate responsible solutions in iranian ancient architecture in humid region. *Civil Engineering Journal*, 4(10), 2502–2512. <https://doi.org/10.28991/cej-03091176>
- Rescio, G., Manni, A., Ciccarelli, M., Papetti, A., Caroppo, A., & Leone, A. (2024). A deep learning-based platform for workers' stress detection using minimally intrusive multisensory devices. *Sensors*, 24(3), 947. <https://doi.org/10.3390/s24030947>
- Schütze, P. (2024). The problem of sustainable AI: A critical assessment of an emerging phenomenon. *Weizenbaum Journal of the Digital Society*, 4(1). <https://doi.org/10.34669/WI.WJDS/4.1.4>
- Spence, C. (2020). Senses of place: Architectural design for the multisensory mind. *Cognitive*

Research: Principles and Implications, 5(1), 46. <https://doi.org/10.1186/s41235-020-00243-4>

- Xiang, K., Xu, C., & Wang, J. (2021). Understanding the relationship between tourists' consumption behavior and their consumption substitution willingness under unusual environment. *Psychology Research and Behavior Management*, 14, 483–500. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S303239>
- Zhang, W., & Du, N. (2025). Multisensory digital heritage spaces as smart environments in sustainable architectural design. *Buildings*, 15(13), 2181. <https://doi.org/10.3390/buildings15132181>

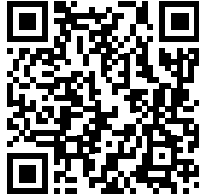
COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Journal of Architecture and Urban Planning. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

فلاح‌تفتی، حامد و کاظم پور دهکا، پگاه (۱۴۰۵). نقش باران در تجربه چند حسی معماری بومی شهر رشت: روشی مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی تجربه گردشگران. فصلنامه علمی نامه معماری و شهرسازی، ۱۸ (۵۰)، ۱۱۳-۱۲۹.

DOI: 10.30480/aup.2026.6165.2333

URL: https://aup.journal.art.ac.ir/article_1505.html